

Krausz Dezső

Életrajz

A 91 éves Krausz Dezső Kiskunhalason él feleségével. Két családi házuk van egy telken, az egyikben egyik gyermekük él családjával. Krausz bácsi alacsony termetű, szikár, szűkszavú egyszerű ember. Sokat dolgozott, és családjában és környezetében megbecsült személynek számít. Maga építette családi házában, a konyhában beszélgettünk vele, ahova gyakran néhány szóra betoppantak a rokonai is. Lányával, fiával, unokáival, dédunokájával napi kapcsolatban van. Gyakorlatilag a család központi találkozóhelye az udvaruk és a kertjük, és a nagy telek lakóházai. Krausz bácsi idős kora ellenére igen aktív. A mai napig rendszeresen jár a pénteki imákra. Nem szeret tétlenkedni, és napjait pontosan beosztja, amitől eltérni nem lehet.

Amikor én születtem 1916-ban, már egyik nagyszülőm se élt. Semmit nem mesélt a család róluk, úgyhogy én nem tudok róluk semmit, nem volt családi terepere témája. Azt tudom, hogy nem voltak ortodoxok. Zsidók voltak a maguk módján. Egyszerű neológok voltak. Nem vallástalan, csak nem olyan bigott vallásúak, mint az ortodoxok.

Apám, Krausz Miksa Nyitrán született 1875-ben. Édesanyám neve Pach Irma volt. Galántán született 1888-ban. Apám szatócs volt. Miután el kellett hagynunk felvidéki lakóhelyünket, a későbbiekben hentesüzletből kezdve mindenfélével foglalkozott. A szüleim 1908 körül házasodtak össze. Öten voltunk testvérek, mind Kicőn láttuk meg a napvilágot. Apám ott volt először kereskedő. [Kicő, szlovákul Skýcov, a trianoni békeszerződésig Bars vármegye Aranyosmaróti járásához tartozott. A falunak 1910-ben 896, többségben szlovák lakosa volt, jelentős magyar kisebbséggel. A település lakói mezőgazdasággal, erdei munkákkal, pálinkafőzéssel foglalkoztak. A falut a partizánok támogatása miatt 1945. március 16-án a német csapatok felgyújtották, 232 házából 226 égett le. – A szerk.] Én a harmadik voltam a testvérek sorában. A bátyám, Krausz Oszkár 1909-ben született. Ő később cipőkereskedő lett Pestszentlőrincen. Oszkár bátyám 1942-ben bevonult egy aknaszedő munkaszolgálatos századba Oroszországba, ahonnét egyetlen ember se jött vissza. Fölrobbantak. 1943-ban halhatott meg, mert ahogy a szüleim mesélték, akkor jött egy levél, hogy eltűnt. Ez azt jelenti, hogy meghalt. A nővérem, Krausz Szerén 1911-ben született. Ő háztartásbeli volt. Szerén Pestre ment férjhez, Wilhelm Imréhez, aki egy bőrkereskedőnél volt adminisztrátor, később az üzletet vezette. Én 1916-ban február 5-én születtem. Az idősebb húgom, Krausz Aranka 1919-ben született és kozmetikus lett. Az ötödik testvér, Krausz Edit 1921-ben látta meg a napvilágot, és később lapszerkesztő lett. Aranka Mohácsra ment férjhez Klein Manóhoz, aki textilkereskedő volt, Edit pedig Kiskunhalasra, Engel József asztaloshoz. Edit 1941-ben korábban ment férjhez. Én akkor már munkaszolgálatos voltam. A

nővéremnek, Szerénnek volt egy ötéves kislánya, az egyik húgomnak, Arankának meg egy kétéves kislánya, mindegyiküket Auschwitzban gázosították el. A férjeik munkaszolgálatosok voltak, mindkettő hazajött. A Wilhelm Imre újránősült és 1956-ban kiment Ausztráliába. Azóta se tudok róla. Aranka férje is hazajött, megnősült, és ő is kiment 1958-ban Ausztráliába.

A Krausz család 1923-ban jött Csehszlovákiából a trianoni Magyarországra a zsidó- és magyarüldözés miatt. Apámat koholt vádak alapján majdnem fölakasztották a szlovákok, vagyis a csehek. Magyarellenes, zsidóellenes vádak voltak, már nem tudom megmondani, hogy mik is pontosan. Először Kispestre mentünk. Apám először vendéglői, italmérési jogot kapott, és 3 évig folytatta ezt a tevékenységet az Üllői úton. Itt laktunk egy házban, ahol a vendéglő is volt. Aztán megvonták tőle ezeket a jogosítványokat. Egyszerűen zsidóellenes volt az iparjogosítványokat kibocsátó hatóság. Valószínűleg nem kedvelték édesapámat, akire úgy néztek, mint csehszlovákiai menekült zsidóra. Kisebb munkákból élt ezután, próbált kereskedni, adni-venni ezt-azt, de már nem iparjogosítvánnyal. Nem sokkal később Pestszentlőrincbe költöztünk. Itt egy tehenészetet csináltunk, tejtermeléssel foglalkoztunk, ahol én is dolgoztam, mikor kikerültem az iskolából. Egészen 1940-ig, amíg be nem vittek engem katonának meg munkaszolgálatosnak. Addig rendezett körülmények között éltünk.

3 osztályt a zsidó elemibe jártam. Az első évet Kicőn egy kis szlovák iskolában jártam, a 2., 3. és 4. osztályt Kispesten a zsidó elemi iskolában. Sok zsidó gyerek járt a kispesti polgáriba. A polgáriban se volt antiszemitizmus. A tanáraink nem mondhatom, hogy antiszemiták lettek volna. Kisgyerekkorunkban nagyon menő dolog volt a golyózás a gyerekek körében. Leginkább iskolán kívül volt divat. Volt agyaggolyó, üveggolyó, Golyókban játszottuk, aki nyert az bizonyos mennyiséget zsebre vágott. Sokszor részt vettem ilyenekben. Jó voltam abban a játékban. Másra nemigen emlékszem az elemiből. Utána 4 polgárit végeztem, és aztán otthon dolgoztam apámmal egészen 1940-ig.

A családom járt zsinagógába, de csak ünnepekkor. Elsősorban a nagyobb ünnepekkor, mivel olyan foglalkozások voltak, hogy szombaton is kellett dolgozni. Politikával nem foglalkozott a család semmilyen szinten. Fiatalkoromban, olyan 16–17 éves koromban voltam egyszer-kétszer kiránduláson a cionistákkal. A budai hegyekbe mentünk fel.

Pestszentlőrincen saját házunk volt. A környékünkön nem éltek zsidók, de Pestszentlőrincen élt legalább 600 zsidó, kereskedő, értelmiségi, iparos. Velük tartottuk a kapcsolatot. Volt egy kis zsinagóga. A kispesti rabbi fiát nevezték ki Pestszentlőrincen rabbinak. [1931–44 között dr. Günczler Péter volt Pestszentlőrincen a főrabbi. Günczler Erdőbényén született 1902-ben. Az ORI elvégzése után 1931-ben doktorált. A deportálásból sem ő, sem családja nem tért vissza. (in: Frank Gabriella: A lőrinci zsidóság története I-II. Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény, Budapest, 2004) – A szerk.] Volt kántor, aki sachter is volt, odavittük a vágni való baromfit. Pestszentlőrincen, aránylag kóser háztartást vezetett édesanyám. De 1940 óta, ahogy én bevonultam, én már akkor, azóta nem tartok kóser háztartást. Volt egy kis kultúrház. Ott volt 1936-ban a nővérem esküvője Wilhelm Imrével. A pestszentlőrinci zsidó hitközség elég messze volt tőlünk, legalább 3-4 kilométerre, mert mi teljesen a város szélén laktunk, volt egy sín, ez választotta el Kispest és Pestszentlőrinc határát.

Én Pestszentlőrinctől 1940-ben szakadtam el. Először, mint katona vonultam be Orosházára, és a gyalogsághoz kerültem [Orosházára akkor gyalogsági alakulatként a 19/III. gyalogezred volt

telepítve. – A szerk.]. Ott voltam 1940. február 1-től december 1-ig. A századparancsnok nevére emlékszem, Őcsanádi Jakab hadnagy volt [1915-ben született, tényleges katonai szolgálatát 1938-tól kezdte meg. 1940-ben már főhadnagyként szolgált, majd 1944-ben századosnak nevezték ki. – A szerk.]. Nagyon rendes fiú volt, körülbelül olyan idős volt, mint mi. A bevonulás után főhadnaggy lett. A hadnagy úr is szeretett minket. 1940. júniusban vagy júliusban bevonultunk Nagyváradra. Orosházáról gyalog mentünk Nagyváradra. Nagyvárad majdnem tiszta magyar város volt. Egy laktanya udvarában voltunk, kis sátrakat csináltunk sátorlapokból, és ilyenekben éjszakáztunk. Azután őrséget adtunk, meg éjszaka sokszor be voltam osztva őrségbe. Sok zsidó volt a században.

Aztán ősszel Nagyváradról visszakerült a század, és december 1-jén jött parancsba, hogy minden zsidó fiút le kell szerelni, és munkaszolgálatos századba kell besorolni. Ameddig katona voltam, addig nagyon konkrét megkülönböztetés nem volt. Csak az volt, hogy a zsidó fiúk nem lehettek tisztességek. Decemberben bevonultunk mi, zsidó fiúk Szolnokra. A cukorgyár területén voltunk 8–10 napig. Aztán különböző munkásszázadokba lettünk besorolva. Először a Felvidékre kerültem. Ottan az volt a dolgunk, hogy az utakról a havat eltakarítottuk, mert a Kárpátok felől szállították a rengeteg faanyagot, és hogy tiszták legyenek az utak. Azután elkerültünk egy másik helyre. Annak a nevét sem tudom, Beregszásztól ment egy kisvasút körülbelül egy 30–40 kilométert, ott repülőteret építettünk. A keretlegénység ottan nem szórakozott, dolgozni kellett. Például volt egy úthenger, nem volt üzemanyag, és 40–50 munkaszolgálatos húzta ide-oda. Hoztak nagy köveket, azt kalapácsokkal vertük széjjel zúzott kövekre. A repülőtéren ástak hosszú folyósokat, a köveket beleraktuk, aztán letakartuk fűtéglákkal. Ez a vizet vezette. Jellemző, hogy a parancsnokunk, egy zászlós a faluban egy zsidó lánynak udvarolt. Egy darabig elég antiszemita volt, aztán egy pár hónap múlva annyira megkedvelt minket, hogy ha jött valami ellenőrzés, ő figyelmeztetett. Azt mondja „tré”, az azt jelentette, hogy valami van. Annyira megváltoztatta ez a zsidó lány ezt a zászlóst.

Mikor készen lett ez a reptér 1941-ben, Szászrégenbe mentünk. Marosvásárhely meg Szászrégen közé, már nem is tudom, ottan mit is csináltunk. Aztán nem sokkal később Hajdúhadháza bevagonírozta, és kivittek Kijevbe 1942-ben. Ott már az úgynevezett tábori csendőrség vett minket kezelés alá. Ottan először erdőirtás volt. A kijevi parancsnokságot kellett ellátni tüzelővel. Nagy erdőket vágtunk ki, föl lett méteresre fűrészelve, és úgy szállították Kijevbe. 1942. november vagy december elején a Dnyeszter már annyira befagyott, hogy azon jártunk keresztül. Na, gondoltam magamban, ha ez beszakad, akkor az egész század ott lesz a víz alatt. A század egy Darnica nevű üdülőközpontban volt elszállásolva egy rommá lőtt iskolaépületben [*Darnica falu a Dnyeper keleti oldalán volt, akkor nem tartozott Kijevhez, jelenleg annak egy kerülete. A második világháború alatt súlyos vérengzések folytak itt a nácik és szövetségeseik részéről. – A szerk.]. A munkaszázadnak nem volt jó az ellátása, kevés volt az élelem. Az orosz nép nagyon jólelkű volt. Egyszer például emlékszem, hogy egy orosz asszony főtt krumplit hozott ki az útra, ahol havat takarítottunk. A sok éhes ember úgy rohant oda, hogy szegény asszony a földre került. Úgy rohamoztuk meg a főtt krumplit. A szállásom fázni nem fáztunk, mert mindenki hasábfával fűtött az erdőből. A szálláson mindig volt 2–3 ember, aki fölfűrészelte és fűtöttek. Ottan nem fáztunk, csak a munkán. Ott hideg volt, mert akkor Kijevben sokszor volt mínusz 30 fokos hideg. Nekem a bal lábam nagyujja elfagyott. Ott már elég szélsőséges érzelmű keretlegények voltak. Volt egy keretlegény, akit még Oroszországban leváltották. Az igen nagy antiszemita volt. Például én is ki voltam kötve, nem tudom már miért. De az volt a szerencsém, hogy aki kikötött, az egy nagyon*

rendes fiú volt, szintén keretlegény, de úgy kötött ki, hogy a talpam érintette a földet. Úgyhogy nem függtem. A munkaszázadban voltak alföldi településekről fiúk, akik között ortodoxok is voltak. A keretlegénység nem tolerálta, ha meg akarták ünnepelni a nagyobb ünnepeket vagy esetleg a szombatot. Titokban se próbálkoztak meg ünnepelni. Kijevben találkoztam egy unokatestvéremmel, valamilyen Géza volt. Munkaszolgálatos volt ő is. Ott 3 fiútestvér volt, és mind életben maradt, és kivándoroltak Izraelbe.

Onnét elkerültünk a Pripjáty mocsarakhoz, ott dorongutakat építettünk [*A Pripjáty mocsarak Európa legnagyobb mocsárvidéke Dél-Belorusszia és Észak-Ukrajna területén. 1941. augusztus 12-én 6 526 fosztogatónak titulált zsidót lőttek itt agyon. Az asszonyokat és a gyermekeket a mocsárba akarták süllyeszteni, de a mocsár nem bizonyult elég ingoványosnak* (www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/Pripet). – A szerk.]. Süppedős talaj volt, ott nem lehetett nehéz járművekkel közlekedni. Fiatal fenyők lettek kivágva, és abból lettek ezek az úgynevezett dorongutak. Ez elég nehéz munka volt. És mikor a német offenzíva kudarcba fulladt, az oroszok hajtották a németeket kifelé, és mi is mentünk. Sokszor német század felügyelete alatt voltunk. Kisebb átfolyásokon fahidakat is építettünk. Ez a jelenlegi Fehéroroszországban lehet.

Gomelig mentünk előre [*A Pripjáty mocsaraktól keletre fekvő legnagyobb fehérorosz nagyváros, fontos vasúti csomópont ide a magyar és német csapatok 1944. június közepére értek.* – A szerk.]. Onnét aztán mindig visszafelé. És nem tudom már melyik állomáson, bevagoníroztak minket, és egész Varsóig meg se álltunk. Varsóban nem dolgoztunk sokat. Egyszer egy német munkásigénylésre 20 munkaszolgálatost egy nagy gumicsónakkal átvittek a Visztulán. Én is beleestem ebbe. Ahogy mentünk, gondoltam magamban, ha ezt a 20 embert belenyomják a Visztulába, innét nem menekülünk. De aztán tényleg valami munkára vittek. Hogy mire, arról fogalmam sincs, nem emlékszem. Varsóban nem voltunk, csak egy pár hónapig.

Megint bevagoníroztak, és megint Erdélybe vittek. 1944 nyár legvégén, ha jól emlékszem. Kolozsvártól délre voltunk, nem tudom már hol pontosan [*Valószínű, hogy a tordai csatában kívánták őket bevonni 1944 szeptemberében, de inne, a bekerítés veszélye miatt a magyar és német egységek gyorsan visszavonultak.* – A szerk.]. Ott semmit se csináltunk, mert már jöttek az orosz, meg román csapatok. Egészen a Tisza vonaláig gyalogoltunk, ott lövészárkokat ástunk a Tisza jobb partján, Csongrád körül valahol [*A csongrádi hídfő kiépítése már az ún. Duna-Tisza közti védelmi harcoknak az egyik előzménye volt. 1944 október elején esett el ez az állás.* – A szerk.]. Mikor a Tisza-parton az oroszok átjöttek – persze, hogy átjöttek –, akkor mentünk egészen Gödöllőig. Ennivalónk nemigen volt, és a Gödöllői Vadasparkban lőttek szarvast, és azt ettük. Gödöllőről Pestre mentünk. De akkor már Pest és Buda az oroszok által körül volt véve, úgyhogy nem tudtak mit csinálni, a pesti gettóban elengedtek minket.

Tehát feloszlott a munkásszázad, akkor már csak a századnak körülbelül 50%-a volt meg, mert közben mindenféle betegségekben nagyon sok ember elhunyt. A pesti gettóban, a Klauzál téren volt egy nagy ház, a 18 vagy 19-es számú ház, és ott voltak üres lakások. Ott vackoltunk be egy földszinti helyiségbe. Mit tudom én, szereztünk szalmát vagy mit, pokrócokkal leterítettük, és ott aludtunk. Akkor nagyon kis helyen is megfértek az emberek, kénytelenek voltak. Lehattunk 15–16-an. A többiek a jó isten tudja, hogy merre voltak, mert nem maradtunk együtt. A gettónak volt egy parancsnoksága, és minket, munkaszolgálatosokat beosztottak járőrszolgálatra, ketten-hárman egy-egy járőr csoportban. Tehát az volt a gettó rendőrsége gyakorlatilag. Járőröztünk szabad kézzel, jelentést se tettünk senkinek. Nem volt ez olyan komoly dolog, csak a neve. Meg katonasapka volt

egyikünknek-másikunknak. Azt tudom, hogy egyszer valahogy beszabadultak a gettóba nyilasok, és leverték a fejünkről, hogy, hogy merünk magyar katonasapkát hordani. De bizony csak továbbviseltük, mert nem volt más. Más atrocitásról nem tudok. Volt a gettónak egy élelmezési központja, és ott kaptunk ebédet. Nagyon sok bab volt, az jó volt, meg néha egy kis kenyér is volt. Két hónapig voltam körülbelül a gettóban.

Akkor volt Budapest ostroma. Voltak belövésesek, de a gettóban nem volt. Ott a téren, ahol laktunk, azt tudom, hogy fel voltak stószolva a halottak. Rengeteg halott volt ott, mert nem volt hol eltemetni őket. Meg voltak fagyva, mert elég hideg volt. 1945. január 18-án az oroszok áttörték a gettó falát – mert körül volt véve; ahol utcák nyíltak kifelé nagy fakerítések voltak, majdnem 100 000 ember volt kis helyen összezsúfolva – és 2–3 nap múlva egy barátommal, aki Kispesten lakott, Donnernek hívták, elindultunk gyalog. Valahonnan szereztünk egy kis szánkót, és ráraktuk, ami volt cókánkunk. Ő Kispestre ment, én meg Pestszentlőrincre. Ez biztos volt olyan 10–15 kilométer séta, de akkoriban meg se kottyant az embernek 26–27 éves korban. Elmentem a házukhoz, be volt zárva. Egy asszony lakott egy fiával meg egy lányával a mi házukban. Ő ott lakott, ahol kialakították a gettót, és onnét szállásolták el a volt zsidó házakba. De ők is elmenekültek valahova a bombázás elől. A szomszédban kaptam éjszakai szállást. Azok megismertek. És másnap, mikorra megjöttek a lakók, én a konyhába lettem elszállásolva. Az utcában volt egy kihelyezett konyha szovjet katonáknak, odamentem dolgozni ételért. Krumplit pucoltam, vagy mit tudom én. Az tartott jó pár hónapig. Pár hónap múlva a sógorom is megjött, meg a húgom, Edit. A húgomnak sikerült Auschwitzból hazajönni, a többiek nem jöttek haza. Mi ketten maradtunk ötünk közül.

A pestszentlőrincieket Auschwitzba vitték. Sokan haltak meg Pestszentlőrincen. Hatan-heten, ha visszajöttek akkoriban. Pestszentlőrincen a háború után volt hitközségi élet. Rabbi nem volt, azt elvitték, elpusztult. Volt egy pár ember, aki visszajött. Ott is körülbelül 600 fő volt a háború előtti tagok száma, és alig néhányan jöttek vissza, aztán próbálták a hitközségi életet visszaállítani. Azután az országos hitközség-vezetőség a pestszentlőrinci templomot eladta [*Pestszentlőrincen 1941-ben 1101 (2,6 %) izraelitát regisztráltak. 1944 tavaszán a település neológ közössége 887 főt számlált, a hitközség elnöke Bauer Adolf volt, az anyakönyvvezető rabbi feladatát dr. Günczler Péter látta el. A gettót május első felében jelölték ki, később több mint 1500 zsidót (akik között valószínűleg a környékről beszállítottak is ott voltak) a helyi állami méntelepen helyeztek el. A pestszentlőrinci zsidókat vélhetően június végén-július elején deportálták a monori gyűjtőtáborba. Innen július 6. és 8. között hurcolták őket Auschwitzba. A háború után 300 túlélő tért vissza a városba, újra megindult a közösségi élet, a zsinagógát felújították. A következő években azonban nagyon sokan elköltöztek. 1949 körül a hitközség lényegében megszűnt. („Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye”. Vági Zoltán – Végső István In: Randolph L. Braham (szerk.) A magyar holokauszt földrajzi enciklopédiája. Park Kiadó, Budapest, 2007. 807-889. p.) A ma is álló lőrinci zsinagóga az 1906-ban épített igmaház bővítésével jött létre 1928-ban. 2002-ben a romos állapotban lévő zsinagógát is felújították (jelenleg okmányirodaként működik) (in: Frank Gabriella: A lőrinci zsidóság története I-II. Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény, Budapest, 2004. – A szerk.].*

Egy darabig mindig mentem a mártír istentiszteletekre Pestszentlőrincen. Valami házban volt megtartva. Előtte meg a kistemplomban voltak ezek az események és a márványemléktábla is. 1945 körül avatták a táblát. De a kistemplomot elbontották, és akkor leszerelték a táblát. Máig se

tudom, hogy hova lett a márványtábla. A szüleim meg a testvéreimnek a neve mind megvoltak, és nem tudjuk, hova lett.

1945 után próbáltunk talpra állni. Egy barátommal jártunk piacra, üzleteltünk. 1945 után jegyrendszer volt, minden meg volt állapítva, ennyi kenyér, tej, fontosabb élelmiszerek jutnak egy személyre. Elég nehéz élet volt. 1946. április 1-jén idejöttem Kiskunhalasra Pestszentlőrincről kerékpárral. A húgomnak, Editnek köszönhetően jöttem Kiskunhalasra, mert a férje itt volt asztalosmester, és hogy együtt legyünk, lejöttem. Azóta itt ragadtam. A sógoromnál dolgoztam, mint asztalos. Őneki a Kossuth utcán volt üzlete meg műhelye. 1948–49-ben laktanya-építkezésen dolgoztam Kiskunhalason. 1949-ben házasodtunk össze a feleségemmel. A zsidó közösségen belül ismerkedtünk meg, a templomon belül. Akarták összehozni azt a pár megmaradt zsidót és akkor így történt a megismerkedésünk. Nekem is mindenki elhalt, nem volt hozzátartozóm. Őneki a nagynénje volt, ebben az öreg házban laktak itt Kiskunhalason. A feleségem nagynénje, meg annak a férje, a Künsztler Gyuláék is odakerültek Strasshofban, így menekültek meg a haláltól. Gyógynövény-kereskedő volt, meg sok mindennel foglalkozott.

1957-ben a Faipari Vállalatnál kezdtem, ott dolgoztam 20 évig. Meg a kiskunhalasi vágóhídon is voltam karbantartó asztalos. Volt maszekolás is, az 1977-es nyugdíjba menetel után is. A szomszédaink is mindig mesélték, hogy arra ébredtek, hogy én már ott kopácsolok a műhelyben reggel 5 órakor. És akkor úgy mentem még a munkába. Sokat dolgoztam, nagyon sokat. A feleségemnek gyógynövény-felvásárlása volt. Ott is besegítettem mint nyugdíjas.

1945 után az 1944 előtti polgármesternek, a dr. Kathona Mihálynak adtunk szállást [*Kathona Mihály (Budapest, 1892 – Kiskunhalas, 1959) 1923–1939 a város főügyésze, 1939–44 között polgármester volt. Az ő vezetésével készítették el a helyi gettó tervét, és állították fel a gettót. 1945 után az Igazoló Bizottság bűnösnek találta. - Végső István – Simko Balázs: Zsidósors Kiskunhalason – kisvárosi út a holokauszthoz. L'Harmattan, Budapest, 2007.*] Mert tudom, hogy mi az, hogyha valakit üldöznek és van egy kéz, amelyik kezet nyújt. Kathonával nem nagyon beszéltünk a régi időről. Nagyon beteges volt. Nagyon meghurcolták 1945 után. Arról tudtam, hogy 1944-ben kinevezték őt kitelepítési kormánybiztosnak, mert a front már itt volt a Duna-Tisza közén. A zsidókhoz való hozzáállásáról mi nem tudtunk, hiszen mi nem éltünk itt Kiskunhalason. Egy üldözött ember volt, akit próbáltunk segíteni. Családja volt, ők hárman, a felesége és a lánya. Kathonáékat akkor nem merte senki befogadni, mindenki félt.

A feleségem nagynénje, a nagybeteg nagybátyja és annak a 90 éves édesanyja laktunk tulajdonképpen együtt. Betettek lakót. Amikor elment a lakó, mi kérvényeztük – már akkor megvolt a lányom –, hogy szeretnénk különmenni, és oda szeretnénk költözni. És elutasítottak. Azt mondtam, hogy én akkor is beköltözöm. Kifestettünk, megcsináltunk mindent, idejött a Kathona Miska bácsi és mondta, hogy ideiglenesen adjuk ki neki, amíg nem tudnak szerezni valahol lakást. Ez olyan 1950–51-ben volt, és 31–32 évig tartott. Szegény Miska bácsit innen vitték ki a temetőbe.

Aztán a régi ház mellett ezen a nagy telken 1967-ben kezdtük ezt a házat építeni. Két évig épült. 1967-ben raktuk le az alapot, és 1969 végén költöztünk be. Az 1960-as, 1970-es években nem volt már megélhetési probléma. Megélhetésünk megvolt. Nem panaszkodhatunk.

Kiskunhalasra sokkal többen jöttek vissza, mert a kiskunhalasi zsidókat Strasshofba vitték [*Kiskunhalasról 506 személyt deportáltak, közülük a hitközség számításai szerint 184-en meghaltak, és 332 fő élte túl a vészkorszakot. A kiskunhalasi zsidók teljes vesztesége 264 fő volt, mivel a munkaszolgálatban 80 férfi meghalt. - Végső István – Simko Balázs: Zsidósors Kiskunhalason – kisvárosi út a holokauszthoz. L'Harmattan, Budapest, 2007. – A szerk.]. A kiskunhalasi hitközségi élet 1945 után jól beindult. És azok mind visszajöttek. A hitközség elég nagy volt kor. Minket még dr. Dohány József főrabbi adott össze a kiskunhalasi zsinagógában [*Dohány József (Nagyvárad, 1881 - Jeruzsálem, 1972) 1914-től működött rabbiként Kiskunhalason. Az ortodox hitközség cionista, asszimiláció ellenes vezetője volt. A halasi zsidókhoz hasonlóan őt is Strasshofba deportálták. 1948-ban alijázott. Az ortodox hitközség klasszicista-romantikus stílusban épült zsinagógája 1861-ben készült el, 1939-ben kibővítették. 1993/94-ben újjátették fel. - Végső István – Simko Balázs: Zsidósors Kiskunhalason – kisvárosi út a holokauszthoz. L'Harmattan, Budapest, 2007.] Emlékszem a Dohányékra, főként a lányaira, de nevüket nem tudom. A fia, Marcell is rabbi volt, de ő is elhagyta az országot. Akkoriban az volt, hogy mindenki igyekezett összetartani a zsidók között. Templomba is sokkal többet jártunk. De egyszer csak kezdett elfogyni a kiskunhalasi zsidóság. Nagyon sokan fölkerekedtek 1946–48-ban és Amerikába, Izraelbe, Kanadába, Ausztráliába és Budapestre szétszóródtak. Bizonytalanság volt, nem akartak még egy ilyen traumát végigélni, mint 1944. Mi ekkor még nem gondoltunk erre.**

1956-ban aztán Kiskunhalasra is eljutott a forradalom. Nagy volt az öröm, hogy a szovjeteket esetleg ki lehet űzni. Volt egy „jó szomszédom”, aki zsidózott, hogy úgy mondjam. Hogy majd így, meg úgy... De aztán a forradalom elbukott sajnos. Sajnos? Mi akárhogy is mondjuk, az oroszoknak köszönhetjük az életünket. Ha nem jönnek az oroszok, akkor rég elvittek volna nyugatra, valamelyik koncentrációs táborba és ott pusztultunk volna el. Nem féltünk, de tartottunk tőle [a forradalomtól] egy kicsit. Akkor akartunk kimenni. Mi is jelentkeztünk, hogy kivándorolunk. Én nem nagyon szerettem a romantikát, hogy megszökünk, meg mi legálisan akartunk menni. De nem engedtek az akkori hivatalok. Nahariában volt 3 unokabátyám, oda mentünk volna.

Elküldtek Kecskemétre a Honvéd Kórházba, mert tartalékos katona voltam, hogy alkalmatlan vagyok. Meg is beszéltem ott a főorvossal, hogy szeretnék Izraelbe menni, hogy írja rá, hogy alkalmatlan vagyok. Meg is tette, de hiába. Nem engedtek ki. Akkoriban Kiskunhalason már alig maradt zsidó, akkorra már csupán 50 fő körül voltunk. Dohány rabbi 1949-es távozása után már nem volt rabbija a kiskunhalasi közösségnek, a mai napig nincs és már nem is lesz valószínűleg. A hitközségben 1956 után nem nagyon maradtak vallásos családok. Ilyen család csak a Reinholdék voltak. Ott is csak a Sándor, a felesége nem. A lánya is egy keresztény fiúhoz ment feleségül, aztán Bécsbe mentek, autószerelő műhelyt nyitottak, azt is a Reinhold Sándor intézte.

A hitközségi elnök Grósz Lajos próbálta összetartani a hitközséget. Majd ezt mások is megpróbálták. Nem sok sikerrel. Az utána jövő hitközségi elnök, Reinhold Sándor vagy 10 évig volt a közösség élén. Az még jobban tartotta a zsidóságot és tudott is. Ő tudta a Tórát olvasni, tudta az imákat, mindent, akkor a hitélet jobban ment. Most sehogy. A Reinhold Sándor fogta össze az embereket. Az fölmutatta olyan embereket is, akinek az egyik nagymamája zsidó volt, és azt is bevonta a hitéletbe. Reinhold előtt volt 2–3 évig a Szekulesz István. Ő nem volt vallásos ember. Ő inkább csak temetéseket tudott rendezni. [**Grósz Lajos** (1897-1985) gyógyszerész 1975–1985 között volt a kiskunhalasi hitközség elnöke. **Szekulesz István** (1906–?) kereskedő; 1945 előtt szatócsként dolgozott. 1985-ben volt a hitközség elnöke. **Reinhold Sándor** (1918–1998)

kereskedőként és hivatalnokként dolgozott különféle ipari és kereskedelmi cégeknél. 1985–1998 között volt a kiskunhalasi hitközség elnöke. (in: Végső István – Simko Balázs: Zsidósors Kiskunhalason – kisvárosi út a holokauszthoz. L'Harmattan, Budapest, 2007.) – A szerk.]. Mi maradtunk továbbra is a hitközség tagjai. Rendszeresen jártunk a hitközségbe az 1950-es, 1960-as, 1970-es években is. Ekkoriban inkább a nagyünnepeken. Most egy héten egyszer elmegyek, ha nem is a templomba, hanem a rabbi ház helyiségben gyűlünk össze néhányan az imádkozás miatt [*Az 1851-ben megvásárolt hitközségi telken épült fel a rabbi ház az 1860-as években a mai Petőfi utca 1. szám alatt. A 20. század legelején átépítették és a mai napig a hitközség tulajdona. – A szerk.].* Én előveszem az imakönyvemet, elmondom a péntek esti imát, a többiek beszélgetnek. Egyes-egyedül ez, amit tartok, aztán slussz, többet én se tartok.

Gondoltuk, hogy 1990 után fellendül kicsit a hitközség, de nem. Kezdték holokauszt-megemlékezéseket tartani, 1994-ben a zsinagógát is fel tudták újítani, ám a hitélet nem megy sehol. Ám örülni kell, hogy egyáltalán van hitközség, mert Bács-Kiskun megyében ez az egyetlen. 1945 előtt Baján 5 000 zsidó volt és most nincs hitközség, Kiskunhalason azt hiszem 600 zsidó volt és még mindig van közösségünk. Kiskunhalason itt van a Zsidó Nyári Fesztivál [2005 óta vannak kiskunhalasi programja is a Zsidó Nyári Fesztiválnak. (in: Végső István – Simko Balázs: Zsidósors Kiskunhalason – kisvárosi út a holokauszthoz. L'Harmattan, Budapest, 2007.) – A szerk.]. Ennek örülünk. Voltunk már kétszer, szép dolog az, viszont ez nem fogja segíteni a hitközség előremenetelét, a hitéletet semmi esetre sem.

A rendszerváltás után erősödött az antiszemitizmus. Pláne most. Tévében, rádióban, újságban, a foci pályán. A Kádár-rendszerben nem szabadott zsidózni. Most meg nem büntetik azt se, aki Auschwitzba invitálja a zsidókat. Rosszabb lett a helyzet. A kiskunhalasiak között is vannak antiszemiták, de többségében nem azok. Nagyon jóban vagyunk a szomszédainkkal is.

A családi életünk nagyon jó. Közel 60 éve békességben és nyugalomban élünk itt. A gyerekeink, unokáink itt élnek körülöttünk, vagy a mi udvarunkon vagy a városban.

Éva lányom 1950. március 1-jén született, a Zoltán meg 1959. szeptember 20-án. Éva érettségizett és a Faipari Vállalatnál dolgozott körülbelül 30 évig. Adminisztrátorként dolgozott, volt szakszervezetis, volt bérszámfejtő. Amikor megszűnt a faipar, megszűnt az állása. Éva gyerekei közül Ágnes 1974-ben, a Noémi meg 1981-ben született. Ágnes magyar és ének szakos tanár. Foglalkozott a kiskunhalasi zsidók történetével. Rendszeresen szervez a hitközség által rendezett ünnepeket, rendezvényeket. Tőle származik az első és eddig egyetlen dédunokám. Noémi Államigazgatási Főiskolát végzett, most a Földhivatalban dolgozik.

Zoli általános iskola után elment egy vasboltba kereskedő tanulónak. Ott szabadult föl. Most egy villamossági szakboltot vezet Euronics néven a Krausz és Társai cég. Zoli gyerekei közül Tamás 1986-ban, Zsolt pedig 1991-ben született. Tamás most megy egyetemre, Zsolti középiskolás.

Gyerekeinknek, unokáinknak lehetett volna lehetősége a zsidó vallásban jobban elmélyülésre, de nem érdekelte őket. A lányom férje keresztény, Bakos Pál, de a két lány zsidónak számít, mivel az anyjuk zsidó. A fiúnknál fordítva, ott a keresztény feleség és a gyerekek nem számítanak. A nagyfiú, a Tamás kiment Izraelbe. Ő próbál a zsidó vallás felé fordulni. Ennek örülünk. 5 hónapra kinn volt nyelvet tanulni Izraelben, konyhán dolgozott. Konyhán dolgozott, megvolt a teljes ellátása. De hazajött, mert el kellett volna menni katonának, és a kibucból kikerült, senki ismerőse,

már egy pár barátján kívül senkije nem volt. Ő ebbe nagyon belegondolt, és úgy gondolta, hogy nem fogja bírni, úgyhogy hazajött.. De elhatározta, hogy tökéletesen fog tudni héberül, mert angolul tud, egy évig volt Amerikában cserediákként.

Kárpótlást is kaptunk, Németországból valami életjáradékot, nem tudom mennyit. Meg ezekben az időkben is. Meg amikor a Fidesz-kormány volt 2001-ben, akkor a szülőkért kaptunk 30 ezer forintot, a testvérekért 15-öt. És utána ezt valahogy fölemelték 400 ezerre a szülők után, és 200 ezer a testvérek után. Ez volt a legnagyobb kárpótlásunk.